

ETNOSCOPIA: O NOUĂ PERSPECTIVĂ METODOLOGICĂ ÎN ETNOMORFOLOGIE

ILIE BĂDESCU

Ca știință a spațiilor de conlocuire, etnomorfologia se constituie la intersecția dintre geopolitică, istorie și geoetnologie. Ca știință a volumelor și a densităților ea se înrudește foarte mult cu demografia. Ca știință a raporturilor dintre populații în raport cu drepturile asupra teritoriilor ea se înrudește cu știința cadastrului și cu dreptul. Ca știință a locuirii teritoriilor ea se înrudește cu geografia. Ca știință a dramei neamurilor în istorie ea se înrudește cu istoria și cu politica sau direct cu diplomația. Etnomorfologia (morfologia etnică) și etnoscopia ca metodă de cercetare morfologică a grupurilor etnice nu se confundă cu nici una dintre acestea.

Mai întâi, morfologia etnică trebuie unită cu istoria. Numai etnoscopia istorică poate oferi, ca metodă, baza suficientă și corectă a rezolvării chestiunilor teritoriale. În studiul etnoscopic trebuie început, prin a trasa hărțile etnoscopice. Trasarea lor se poate face chiar ignorând „granițele politice. Însă nu se poate face prin ignorarea etnoscopiei istorice.

Corelarea demografiei cu istoria constituie esența etnoscopiei.

Etnoscopia este, așadar, metoda cercetării maselor etnice în relația lor cu istoria teritoriilor. Ea este principala metodă de studiu a spațiilor de conlocuire.

Principiul hărților etnoscopice constă în reproducerea spațiului de conlocuire ca sinteză a structurilor demografice, istorice și sociale. Pe o asemenea hartă este redat raportul dintre două populații, fie în plan etnodemografic (raport de mărime, densitate, etc.), fie în plan etnosociologic sau etnopsihologic (sentimente, opinii, reacții inter-etnice). Harta etnoscopică are, deci, calitatea de a face vizibile echilibre și dezechilibre, tensiuni și conflicte între două sau mai multe grupuri populaționale în cadrul regional sau la scară globală. Posibilitatea pe care ne-o oferă hărțile etnoscopice de a „citi” pe hartă conflictele, zonele compacte în care se distribuie tensiunile, stilurile de conviețuire interetnică, este remarcabilă.

Procedeul sau tehnica de cercetare nemijlocită în etnoscopia este balanța conlocuirii, sau balanța etnoscopică. Etnoscopia ne dezvăluie aspecte cu totul ascunse din perspectiva științelor clasice asupra aceluiași fenomen. Există o problemă a locuirii colective a teritoriilor. Locuirea colectivă își are istoria ei și patternurile sale proprii. A ignora istoria și modelele culturale ale conlocuirii unui teritoriu înseamnă a forța realitatea locală.

Etnoscopia, deci, dă o mare șansă localismului. Putem spune că etnoscopia, este redescoperirea principiului localismului în epoca globalizării.

Diferența dintre harta geopolitică și harta etnoscopică este că prima ia în considerare numai populațiile etnice foarte mari (numeroase) așa-nu-

mitele „mari puteri” — pe când a doua ține cont de toate populațiile etnice dintr-un teritoriu, indiferent de scara lor de mărime.

Diplomația europeană nu folosește întotdeauna hărți alcătuite după principiile etnoscopiei, Hărțile sunt trasate după principiile geopoliticii clasice îngorându-se uneori cu totul principiul etnoscopiei. Etnomorfoлогия vine să completeze perspectiva geopolitică și să furnizeze o bază mai realistă pentru practica gestionării și soluționării conflictelor locale (teritoriale).

Cercetările noastre în acest domeniu oferă o perspectivă pentru studierea modelelor de locuire colectivă a teritoriilor, punând bazele unei noi metode: etnoscopia.

Aceasta poate fi utilizată la studiul locuirii marilor teritorii (zone geopolitice, de pildă), dar și la studiul teritoriilor restrânse (o țară, o provincie istorică, o zonă etnică mixtă etc.).

S-au inițiat astfel, în cadrul acestui proiect, primele cercetări de etnoscopia a conlocuirii (etnice) în România.

Procedul balanțelor conlocuirii Metodologia balanțelor etnoscopice

Într-un spațiu de conlocuire ne confruntăm întotdeauna cu raporturi de echilibru/dezechilibru de care atârână „pacea” în acel spațiu. Aceste raporturi se aseamănă cu „balanțele”. Putem vorbi, deci, de balanțe demoscopice, care măsoară raportul de masă (volum, densitate) între două populații, despre balanțe sociale, culturale, religioase (care măsoară greutatea comparativă a „influențelor” sociale, culturale, religioase într-un teritoriu). Balanțele ne permit să determinăm raportul dintre două tendințe opuse, două atitudini opuse, două opinii opuse, două influențe opuse etc. Balanța redă sau reproduce forma esențială a relației de conlocuire. Aceasta, este, obligatoriu, o relație între mărimi parametriche bipolare (binomiale).

În formă plastică, putem vorbi despre un „cântar” al tendințelor sau atitudinilor care-și dispută la un moment dat o populație și un spațiu de conlocuire. Când aceste tendințe și atitudini se exprimă în și prin intermediul grupurilor etnice, putem vorbi despre „balanțele etnice” dintr-un teritoriu de conviețuire etnică.

Metoda vizualizării acestor relații etno-spațiale este, cum am precizat, etnoscopia, astfel încât putem asimila aceste balanțe etnologice unui termen mai fidel, cel de „balanță etnoscopică”, fiindcă aceste balanțe ne permit și vizualizarea principalelor caracteristici ale spațiului de conlocuire etnică. Pentru determinarea acestor balanțe vom utiliza fie indicii lui Hofstätter, fie procedeul ratei de intensitate a atitudinilor opuse în cadrul unei populații și deci într-un spațiu de conlocuire. Această rată ne va spune care dintre cele două tendințe și atitudini opuse atârână („cântărește”) cel mai greu în populație și, deci, care este nivelul de intensitate al unei interacțiuni etnice (evaluat într-un interval dat). Pentru a determina balanța opiniilor interetnice într-o populație vom folosi fie indicele opiniei dominante al lui Hofstätter, fie cel al intensității atitudinilor etnice.

Indicele opiniei dominante se calculează astfel:

$$I_{ed} = \frac{(F_2 - F_1)(100 - F_0)}{100}, \text{ unde:}$$

F_2 = atitudinea sau opinia dominantă (cu frecvența cea mai mare în populație);

F_1 = atitudinea sau opinia opusă;

F_0 = proporția de nonrăspunsuri.

Indicele lui Hofstätter variază într-un interval de la -1 la $+1$, astfel că putem decupa, în acest interval, cinci niveluri:

-1 , $-0,5$, 0 , $+0,5$, $+1$ și deci patru subintervale. Principiul de bază a celor două procedee utilizate pentru determinarea balanțelor etnoscopice este acela că grupurile etnice nu trăiesc separat. Ele conviețuiesc sau mai exact spus con-locuiesc într-un teritoriu. Presiunea teritoriului asupra vieții în comun este atât de mare încât, unul dintre factorii cei mai însemnați ai relației interetnice este tocmai teritoriul. Regiunea sau teritoriul locuit reprezintă cadrul cumulativ al tensiunilor etnice. Cadrul în care se proiectează tendințele atitudinale este tocmai regiunea.

Regiunea este deci cadrul disputelor interetnice, iar metoda de evaluare a acestor dispute este balanța etnoscopică. Ea poate fi determinată și pe baza intensității atitudinilor polare.

Este de la sine înțeles că fenomenul pe care-l studiem cu ajutorul balanțelor este caracterizat prin polaritate. Altminteri spus, dinamica lui se subordonează modelului valorilor polare, mai exact, al polarităților parametrică. Atitudinea interetnică se distribuie deci sub forma unor valori atitudinale care variază între două extreme, ca de pildă: „favorabil”/„nefavorabil”, cărora li se asociază, în populații, parametri statistici (frecvențele).

Caracteristica acestor valori constă în aceea că atunci când una crește cu o unitate cealaltă scade cu aceeași unitate, astfel că descrierea fenomenului capătă forma tabelelor biparametrice (binomiale): cu parametrul „a” este prezent automat, dar în relație inversă, și parametrul „non a”.

Reprezentarea și modelul de analiză al acestor variații biparametrice este balanța. Aplicată la relații interetnice ea se numește balanță etnoscopică. Aplicată la relații intergrupale, în genere, se numește balanță socio-scopică. Întrucât ea poate fi caracterizată parametric o vom denumi balanța parametrică. Cu ajutorul ei putem descrie și analiza, deci, valori parametrică polarizate. (Intervalul de variație poate fi între -1 și $+1$, sau între -2 și $+2$, după cum utilizăm unul sau altul dintre cele două procedee).

Iată modelul grafic:

Tendința de referință este una și aceeași cu tendința dominantă într-o populație. Spunem, de aceea, că nivelurile semnificative de scară sunt tocmai valorile acestei tendințe pe o scară a centilelor: „valori ale minimumului (între 0 și 25), valori ale maximumului (între 75 și 100); valoarea de echilibru (50) și pragul critic; diferența dintre tendința dominantă (Td) și contra-tendință (Ct).

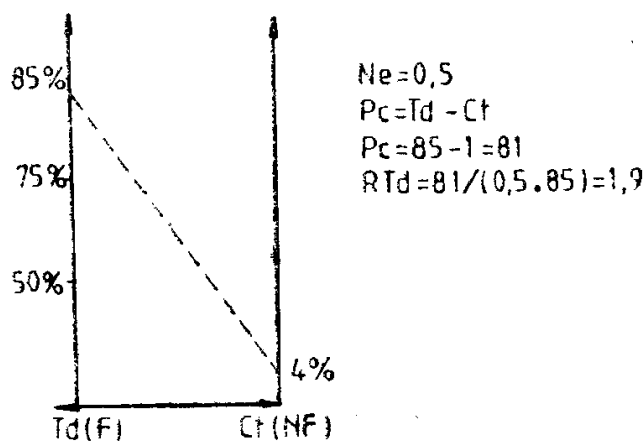
În ceea ce privește determinarea „valorii (nivelului) de echilibru”, putem proceda în două moduri:

- a. fie calculând-o la jumătatea teoretică (adică $(Td + Ct)/2$)
- b. fie calculând-o la jumătatea ei reală: $Td/2$.

Accastă mărime o aproximează pe prima. Din punct de vedere statistic, avem voie să lucrăm cu parametrul statistic de distribuție reală $Td/2$ în contul parametrului teoretic $(Td + Ct)/2$, adică $100/2 = 50$, sau de $1/2 = 0,5$ (frecvențele relative cumulate ale celor două tendințe opuse dau 100%). În fapt, parametrul statistic al valorii de echilibru este egal cu $0,50 \times Td$, unde 0,50 este tocmai „valoarea teoretică” a jumătății scalei tendințelor.

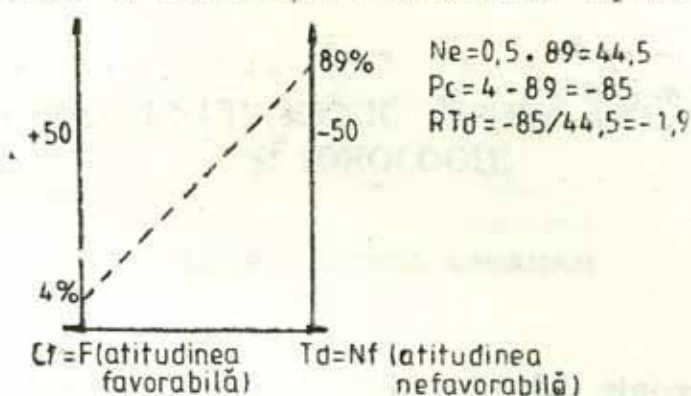
„Pragul critic” reprezintă diferența între Td și Ct ($Td - Ct$). Această diferență reprezintă pragul peste care creșterea sau intensificarea contra-tendinței (Ct) în populație va schimba configurația psihologică a populației, astfel că Td își va pierde semnificația și valoarea de tendință dominantă, fiindcă între timp Ct (contratendința) a devenit tendință dominantă. Prin urmare, metoda balanței (etnoscopice sau socioscopice) permite caracterizarea unei populații atât prin configurația ei reală, cât și prin configurația ei potențială. În acest scop se adoptă un tabel de configurație cu patru stări posibile: două pentru un pol (polul tendinței dominante) și două pentru polul opus (al Ct). Cu ajutorul acestei metode, putem „cântări” tendințele și putem prognoza conflictele potențiale dintre grupuri, indiferent de tipul lor.

Să presupunem că avem următoarea distribuție a populației pe o scară atitudinală polarizată:

Unde Td (tendința dominantă în populație) este dată de atitudinea favorabilă (F), iar Ct (contratendința) de atitudinea nefavorabilă (NF). RTd = indicele sau rata de creștere/descrștere a intensității atitudinii dominante.

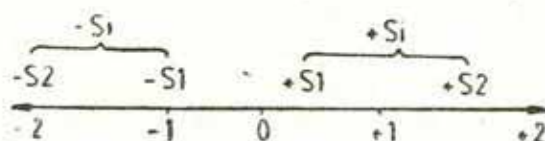
Să presupunem că distribuția este simetrică opusă celei anterioare:

Este evident, aşadar, că nivelurile extreme (valorile minimumului extrem și ale maximumului extrem) sunt -2 și $+2$.

Deci intervalul de variație a tendințelor este $(-2; +2)$ sau $(-200\%; +200\%)$.

Dacă împărțim acest interval în patru secvențe avem:

S_i = scara de intensitate atitudinală (spre polul negativ și spre cel pozitiv).

Aceasta este scara biparametrică (de parametri binomiali) a fenomenelor etnoscopice sau socioscopice. Ea are deci patru „regiuni de predicție”: două de predicție „medie” și două de predicție „puternică”. Populațiile situate în aceste intervale sunt maxim predispuse fie spre conflict deschis, fie spre „pace” durabilă, dacă nu intervin supradeterminări externe (influențe din afara „regiunii” deci a teritoriului, sau spațiului de con-locuire). Aceste influențe se pot induce prin grupuri de presiune internă și prin grupuri de presiune transnațională. Pentru a evalua ponderea (greutatea) acestor influențe trebuie să cântărim raporturile geopolitice și pe cele interreligioase. Etnoscopia trebuie deci completată de geopolitică, adică de harta balanțelor geopolitice și georeligioase (harta raportului dintre pan-idei sau dintre ideile religioase).

Diferența dintre indicele propus de noi și cel al lui Hofstätter este că primul se calculează făcându-se abstracție de nonrăspunsuri, astfel încât el măsoară rata de intensitate a atitudinii etnice exprimate sau manifeste (deci doar un segment din populația totală). Balanța conlocuirii poate fi echilibrată, dar poate inclina spre atitudinea „favorabilă” ori spre cea „nefavorabilă”, cu un raport care variază, în cazul indicelui Hofstätter de la $+100/1$ la $-100/1$, iar în cazul indicelui propus de noi, de la $+200/1$ la $-200/1$. Deci o „tendință” (sau atitudine) poate fi de 100 de ori (sau de 200 de ori) mai „grea” decât tendința opusă, într-o populație dată, după cum cele două „tendințe” pot avea „greutăți” egale („echivalente”). Dacă există o diferență între cei doi indici, aceasta se referă la zona lor de relevanță. Astfel, indicele Hofstätter măsoară starea conlocuirii și starea conviețuirii ca și cum aceasta ar fi influențată de proporția celor care nu „răspund” la întrebări (nu-și exprimă opinia,) pe când indicele propus de noi ia în considerare numai atitudinile manifeste.